

**INGLIZ VA O`ZBEK TILLARIDAGI FRAZALI FE`LLARNING
QIYOSIY TAHLILI**

Uktamova Moxigul Xamidullo qizi

FarDU katta o`qituvchisi ,uktamovamoxigul@gmail.com

A`zamjonova Sabohat Voxidjon qizi

Farg`ona davlat universiteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada ingliz tilidagi frazali fe`llar va ularning o`zbek tiliga tarjima qilishdagi muammolar o`rganilgan .Frazali fe`llar-ning idiomatik ma`nolari va so`zma-so`z tarjima qilishdagi cheklovlar misollar orqali ko`rib chiqilgan.Shuningdek,ularning o`zbek tilidagi ekvivalentlari tahlilga tortilgan.*

***Kalit so`zlar:** frazali fe`llar ,idiomatik ma`no,tarjima,o`zbek tilidagiekvivalentlari ,semantik ma`no,kontekst,tillar aralashuvi.*

***Abstract:** This article examines English phrasal verbs and the challenges encountered in translating them into Uzbek. The idiomatic meanings of phrasal verbs, as well as the limitations of their literal translation, are analyzed through examples. Additionally, their Uzbek equivalents are identified and examined, with particular attention to their context-dependent usage and the role of language interference in the translation process.*

***Keywords:** phrasal verbs, idiomatic meaning, translation issues, Uzbek equivalents, semantic meaning, context, language interference.*

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются английские фразовые глаголы и проблемы, возникающие при их переводе на узбекский язык. Идиоматические значения фразовых глаголов, а также ограничения их дословного перевода анализируются на примерах. Кроме того, выявляются и исследуются их узбекские эквиваленты с учётом контекстуального употребления и роли языковой интерференции в процессе перевода.*

Ключевые слова: фразовые глаголы, идиоматическое значение, проблемы перевода, узбекские эквиваленты, семантическое значение, контекст, языковая интерференция.

Til har bir xalqning madanyati, dunyoqarashi, va fikrlash tarzini aks ettiruvchi muhim vositadir. Har bir tilda soʻzlarning oʻz maʼnosidan tashqari koʻpincha koʻchma va obrazli maʼnolarini ifodalovchi birliklar ham mavjud. Shular jumlasiga frazali feʼllar ham kirib ular nutqni yanada boyitish, fikrni taʼsirchan va aniq yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Frazali feʼllar tildagi eng murrakkab va qiziqarli birliklar boʻlib ularning maʼnolari soʻzma-soʻz tarjima orqali tushunilmaydi ayniqsa ingliz tilidagi frazali feʼllar koʻp hollarda idiomatik maʼnoga ega boʻlib oʻzbek tiliga tarjima qilish jarayonida turli muammolarni keltirib chiqaradi. Chunki oʻzbek tilida ularga toʻliq mos keladigan grammatik shakl har doim ham mavjud emas. Natijada maʼno yoʻqolishi yoki notoʻgʻri tushunish holatlari yuzaga keladi.

Jahonda frazali feʼllarni oʻrganish boʻyicha tadqiqotlar olib borilgan boʻlib, ular D. Bolinger, P. Rodriguez-Puente, M. Devis, S. Grinbam, G. Lich, kabi olimlardir. Olim D. Bolinger oʻzining “Ingliz tilidagi frazali feʼllar” asarida frazali feʼllarning tuzilishi va idiomatik xususiyatlarini tahlil qilgan¹. Xususan, P. Rodriguez-Puente oʻzining “Ingliz tilida frazali feʼl” nomli ishida frazali feʼllarni lingvistik, tarixiy va leksik jarayonlar kontekstida oʻrgangan.² Shu jumladan, M. Devisning koʻrpus tilshunosligi asosida eng koʻp foydalaniladigan frazali feʼllar aniqlanilib ularning semantik va kontekstual xususiyatlari tadqiq qilingan.³ Bundantashqari, R. Quirk, G. Lich, ingliz tilining tuzilishi va feʼl konstruksiyalarini chuqur oʻrganib frazali feʼllarning grammatik xususiyatlariga eʼtibor qaratgan.⁴

¹ Bolinger, D. The Phrasal Verb in English. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971.

² P. Rodriguez-Puente, Historical Development of English Phrasal Verbs. Bern: Peter Lang Publishing, 2014.

³ M. Davies, Corpus Linguistics and English Grammar. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

⁴ R. Quirk, G. Leech, Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 1985.

O`zbek tilshunosligida esa B.Bahriddinova ,A.Muhammadiyev, M.Elmirzayeva , M.Fayzullayeva, .K.Nazarova kabilar mana shu sohada faoliyat yuritgan.Jumladan ,B.Bahriddinova ,A.Muhammadiyev o`z maqolalarida ingliz va o`zbek tilidagi frazali fe`llarning tuzilishi,ma`nosi va qo`llanilishi jihatidan farqlar va o`xshashliklarni tahlil qilganlar.⁵ K.Nazarovanning “Ingliz tilidagi frazali fe`llarning leksik-grammatik xususiyatlari va ularni tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolar “ nomli maqolasida frazali fe`llarning o`zbek tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni yoritib bergan.⁶Frazali fe`llar mavzusi nafaqat ingliz va o`zbek tilshunosligida balki rus tilshunosligi doirasida ham keng o`rin tutgan. Ingliz va o`zbek tilidagi frazali fe`llarni qiyosiy o`rganishda rus tilshunosligida T.Ruzuvaeva,V.Vinogradov ,A.Litvinov ,S.Burikov,D.Kramchenko kabi olimlarni aytishimiz mumkin.Xususan,T.Ruzuvaevaning “zamonaviy ingliz tilida out komponentli ba`zi frazali fe`llarning semantik xususiyatlari “ maqolasida “out “ so`zi bilan kelgan fe`llar semantik guruhlariga ajratilib ,ularning ma`nosi ko`pincha so`zma-so`z tarjima orqali ochilmasligi isbotlangan.⁷Shuningdek ,V.Vinogradov “Zamonaviy ingliz tilida frazali fe`llar; terminalogiya ,o`ziga xoslik va tasnif” ishida frazali fe`llarni oddiy fe`l+predlogdan farqlash me`zonlarini berib idiomatik ma`nosi muhim ekanligi ta`kidlangan.⁸S.Burikov va D.Khramchenko “Biznes ingliz tilida frazali fe`llarni o`qitish material sifatida “ nomli maqolasida frazali fe`llarni amaliy nutqda keng ishlatilishi va ularni kontekst orqali samarali o`rgatish haqida ma`lumotlar bergan.⁹

⁵ Muhammadiyev, A. Ingliz va o`zbek tillarining kontrastiv grammatikasi. Toshkent: O`zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018. Bahriddinova, B. Ingliz va o`zbek tillarida fe`l tizimining qiyosiy tahlili. Toshkent: Fan nashriyoti, 2016.

⁶ K.Nazarova, . Kontrastiv lingvistika asoslari. Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2017

⁷ T.Ruzuvaeva,. Семантика английских фразовых глаголов. Москва: Высшая школа, 2005.

⁸ V. Vinogradov, . Основные типы фразеологических единиц в русском языке. Москва: Наука, 1947.

⁹ S.Burikov, . Проблемы перевода фразовых глаголов. Москва: Просвещение, 2004. Kramchenko, D. English Phrasal Verbs in Linguistic Research. Moscow: Linguistics Press, 2010.

Ingliz tilidagi phrasal verbs muammosi ko‘plab ingliz, rus va o‘zbek tilshunoslari tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, D. Bo‘linger, S. Grinbaum, G. Lich, P. Rodrigez-Puente, M. Devis kabi ingliz tilshunoslari phrasal verbs’ni ingliz tilining analitik xususiyatiga xos hodisa sifatida talqin qiladilar. Ularning fikriga ko‘ra, phrasal verb — bu verb + particle (adverb yoki preposition) modelida tuzilgan sintaktik birlik bo‘lib, ko‘pincha idiomatik ma’noga ega. Masalan, “give up” (taslim bo‘lmoq), “look after” (g‘amxo‘rlik qilmoq), “bring up” (tarbiyalamoq).

D. Bo‘linger ta’kidlaganidek, particle (up, out, off va boshqalar) harakatning yo‘nalishi, tugallanganligi yoki natijaviyligini bildiradi. Masalan, “eat up” (yeb tugatmoq- harakatning yakunlanganligi) “write down” (yozib qo‘ymoq - natijaviylik).

S. Grinbaum va G. Lich esa phrasal verbs’ni ingliz tilining grammatik tizimida alohida kategoriya sifatida ko‘rsatib, ularning ko‘p ma’noiligini (polysemy) asosiy xususiyat deb hisoblaydilar. Masalan, “take off” (yechmoq, parvoz qilmoq), “get over” (yengib o‘tmoq, sog‘aymoq).

O‘zbek tilshunosligida esa bu masala B. Bahriddinova, A. Muhammadiyev, M. Elmirzayeva, M. Fayzullayeva va K. Nazarova tomonidan kontrastiv jihatdan o‘rganilgan. Ular ingliz tilidagi “phrasal verbs” ni o‘zbek tilidagi fe’l tizimi bilan solishtirar ekan, asosiy struktur farqni ko‘rsatadilar. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra; Ingliz tili — analitik til, O‘zbek tili — sintetik til. Ingliz tilida ma’no particle orqali ifodalansa, o‘zbek tilida ma’no ko‘pincha affiks yoki yangi leksik birlik orqali beriladi. Masalan:

Ingliz tili	O‘zbek tili	Struktur tahlil
turn on	yoqmoq sodda	sodda fe’l
turn off	o‘chirmoq	Affiks(-ir)
find out	aniqlamoq	yangi leksik birlik
sit down	o‘tirmoq	fe’l shakli

B. Bahriddinova va A. Muhammadiyev ta'kidlashicha, o'zbek tilida verb + particle modeli mavjud emas, shu sababli phrasal verbs tarjimada semantik ekvivalent orqali beriladi.

Rus tilshunosligida esa T. Ruzuvaeva, V. Vinogradov, A. Litvinov, S. Burikov, D. Kramchenko kabi olimlar phrasal verbs'ni frazeologik va semantik birlik sifatida o'rganadilar. Masalan, V. Vinogradov frazeologik birliklarni semantik butunlik nuqtai nazaridan tasniflab, phrasal verbs'ni yarim erkin, yarim bog'langan birliklar sifatida talqin qiladi.

T.ga. Bunday tahlil tarjima jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tushunishga, shuningdek ingliz tilini samarali o'rganish va qo'llashga xizmat qiladi. Ruzuvaeva esa particle "out" bilan kelgan phrasal verbs'ni tahlil qilib, ularning semantik kengayishini ko'rsatadi. Masalan, "carry out" (amalga oshirmoq), "find out" (bilib olmoq). Bu yerda "out" har doim "tashqariga" ma'nosini bermaydi, balki abstrakt semantik yuklama oladi.

ingliz va o'zbek tillarida frazali fe'llarning qiyosiy tahlili ushbu ikki tilning semantik va grammatik tizimida muhim farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Ingliz tilida frazali fe'llar keng qo'llanilib, ular odatda fe'l va turli partikllar (up, out, off, in va boshqalar) birikmasidan tashkil topadi. Bunday birliklar ko'pincha yangi, ko'chma ma'nolarni hosil qiladi va ularning ma'nosi har doim ham tarkibiy qismlaridan kelib chiqib aniqlanmaydi. Masalan, give up frazali fe'li "voz kechmoq", look after esa "g'amxo'rlik qilmoq" ma'nolarini bildiradi.

O'zbek tilida esa bunday ma'nolar ko'pincha alohida leksik fe'llar yoki izohli birikmalar orqali ifodalanadi. Masalan, ingliz tilidagi give up frazali fe'li o'zbek tilida taslim bo'lmoq yoki voz kechmoq tarzida, look after esa qaramoq yoki g'amxo'rlik qilmoq shaklida tarjima qilinadi. Bu esa ingliz tilida fe'l va partikllardan tashkil topgan analitik birliklar ko'proq qo'llanishini, o'zbek tilida esa ko'proq sintetik yoki leksik vositalar orqali ma'no ifodalanishini ko'rsatadi. Shunday qilib, frazali fe'llarni qiyosiy o'rganish nafaqat ikki til o'rtasidagi strukturaviy va semantik farqlarni aniqlashga yordam beradi, balki til o'rganuvchilar uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. S.Greenbaum, G. Leech, *A Student's Grammar of the English Language*. London: Longman Publishing Group, 1990.
2. D.Bolinger, *The Phrasal Verb in English*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971.
3. S.Greenbaum, G. Leech, *Communicative Grammar of English*. London: Longman Publishing Group, 1985.
4. M.Davies, *Corpus Linguistics and English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
5. B. Bahridinova, *Ingliz va o'zbek tillarida fe'l tizimining qiyosiy tahlili*. Toshkent: Fan nashriyoti, 2016.
6. A.Muhammadiyev, *Ingliz va o'zbek tillarining kontrastiv grammatikasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
7. M.Elmirzayeva, *Ingliz tilida frazeologik birliklar va ularning tarjimasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2019.
8. M.Fayzullayeva, *Ingliz tilidagi phrasal verbs va ularning semantik xususiyatlari*. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
9. K.Nazarova, *Kontrastiv lingvistika asoslari*. Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2017.
10. V.Vinogradov, *Основные типы фразеологических единиц в русском языке*. Москва: Наука, 1947.
11. T. Ruzuvaeva, *Семантика английских фразовых глаголов*. Москва: Высшая школа, 2005.
12. A.Litvinov, *Фразовые глаголы английского языка*. Санкт-Петербург: Лань, 2001.
13. S. Burikov, *Проблемы перевода фразовых глаголов*. Москва: Просвещение, 2004.
14. D. Kramchenko, *English Phrasal Verbs in Linguistic Research*. Moscow: Linguistics Press, 2010.

15.P. Rodriguez-Puente, *Historical Development of English Phrasal Verbs*. Bern: Peter Lang Publishing, 2014.